

Alex Kraus–Maria Mayer

Svájci könyv

egy rendhagyó életpályáról

Carl Lutz und die Juden von Budapest

Svájc nem tartozott a hadviselő felek közé a második világháborúban, mint napjainkban, akkor is semleges volt. De az alpesi ország is emlékezik a fél évszázaddal ezelőtti történetekre, és számos érdekes szakmai mű, történelmi elemzés s mondhatni: lelkiismeret-vizsgálat jelent meg a könyvpiacra. Willi Gautschi kötetten Guisan tábornok s a svájci katonai vezetés szerepével foglalkozik a második világháborúban; Paul Stauffer Carl Burckhardt életének és tevékenységének szenteli *Hofmannstabl és Hitler között* című könyvét; Klaus Urner műve, *Svájcot még le kell nyelni*, a nácik titkos terveit taglalja. Ebben a könyváradatban is különös figyelmet keltett Theo Tschuy *Carl Lutz und die Juden von Budapest* (Carl Lutz és Budapest zsidói) című 446 oldalas műve, amelyhez Simon Wiesenthal írt előszót, s a nem akármilyen tekintélynek örvendő *Neue Zürcher Zeitung* kiadásában jelent meg.

A szerzőről csak annyit, hogy 1929-ben Thurgau kantonban született, teológiát, majd angol irodalmat tanult. Egyháztörténeti és más munkái mellett az elmúlt évtizedekben különösen sokat foglalkozott az emberi jogok helyzetével a kelet-európai országokban.

Művének hőse, Carl Lutz rendkívül szűkös körülmények között nevelkedett a századelőn

egy appenzelli faluban. Középiskoláinak elvégzése után, tizennyolc esztendősen, 1913-ban ezért vándorol ki az Egyesült Államokba, ahol gyári munkásként dolgozik, s közben esti iskolát végez. 1920-ban átmeneti jelleggel kisegítőként alkalmazták Svájc washingtoni konzulátusán, de a három hónapos szerződésből több mint tíz év lesz, elvégzi a jogi egyetemet, s elindulhat a diplomata pályán.

1934-ben kerül haifai állomáshelyére mint az ottani tiszteletbeli konzul munkatársa. Akkoriban hajlik arra, hogy Hitler és Mussolini eszméivel rokonszenvezzék, de sok minden önvizsgálatra készíti, például amikor lakásának ablakából lesz tanúja, miként lincsel meg a tömeg egy zsidó bevándorlót. Haifában képvisel először diplomáciai kifejezéssel élve „idegen érdekeket”, 1939-ben, a második világháború kitörése után, miután Svájc átvállalta Németország képviselőtét a palesztinai brit mandátumterületen, az ottani német konzulátus tagjainak távozását intézi. 1942 elejétől budapesti alkonzul, s a magyar fővárosban az angol-amerikai érdekek képviselője.

Budapesten drámai módon találkozik a zsidókérdéssel, miután hozzá tartozik Palesztina bevándorlási kerete is. 1944. március 19-e előtt, tevékenysége döntő módon hozzájárul ahhoz,



Egy, még sehol sem publikált felvétel: a kép bal oldalán Carl Lutz áll, az ülő sorban balról a második Csányi Magda édesanyja, mellette Csányi Magda, Lutz második felesége és unokatestvére, Molnár Vera, aki rendelkezésünkre bocsátotta a képet

hogymintegy tízezer Lengyelországból, Jugoszláviából, Szlovákiából stb. érkezett zsidó gyermek előtt nyílik meg az út Palesztinába. Hivatalosan csak az angol érdekek képviselőjével bízták meg Svájcban, de ő széles körben tárgyal a magyar hatóságokkal, s a kormány több tagjával a zsidó menekültekről, akiknek helyzetéről, a velük való beszélgetések nyomán, rendkívül tájékozott. (Svájc mindenesetre nem rendelte haza...)

A német megszállás után, a vidéki zsidóság érdekében nem tud fellépni a rohamtempóban folyó deportálások miatt, de igen sokat tesz a budapesti zsidókért. Hétezer palesztinai bevándorlásra szóló kerete van, a menlevelek hivatalosan árva gyermekek részére volnának kiállíthatók. Carl Lutz azonban ezt családok-

ra vonatkoztatja, átlag négy fővel, s így már csaknem harmincezer személy kaphat védelmet. Végül a rokonságot is hozzájuk sorolhatják. Megkezdődik a védett házak szervezése, követségi épületek is menedékké válnak. Lutz mentő tevékenységében ötszáz-an vesznek részt, s az, becslések szerint, mintegy 60 ezer zsidóra terjed ki, de a védett házakban néhány nem zsidó is átvészelt a legnehezebb időszakot. Lutznak húszórás munkanapjai vannak, s a nyilas terror során gyakran személyes kiállásával és bátorságával menti a védett házak lakóit. Ugyanakkor rendkívül ügyesen használ ki minden lehetőséget, még az akkori hatalommal való kapcsolataiban, a nemes cél érdekében.

Ez abból a szempontból is figyelemre méltó,

hogy Svájcban, a háború alatt – erre mutat rá több, most megjelent s önvizsgálatot is tartó könyv – a semlegesség ellenére meglehetősen befolyásos volt a németbarát irányzat. E művek a nácioknak történt svájci fegyverszállításokról tudósítanak s arról, hogy a hivatalos szervek hozzájárultak ahhoz, hogy a „könnyebb felismerhetőség” céljából a német hatóságok hatalmas J betűt üssenek be minden zsidó személy útlevelébe. Évek óta folyik például a vita Paul Gruninger svájci határőrtiltszta esetéről, aki a központ utasításai ellenére zsidó menekülteket engedett be az országba. Kényszernyugdíjazták, több tárgyalás dacára sem rehabilitálták, s nehéz körülmények között élt 1972-ben bekövetkezett haláláig. Egy társadalmi bizottság küzd még ma is érdemei elismeréséért, s talán az idei esztendő végéig megtörténhet majd teljes rehabilitációja.

A tragikus sorsú Wallenberg mellett Carl Lutz is rengeteget tett tehát az üldözöttek, a budapesti zsidóság megmentéséért. A szovjet csapatok bevonulása után az első között kiutasítják, s ezt viszonylagos szerencsének tarthatja, miután két svájci diplomatát elhurcolnak, s csak egy év után szabadulhatnak moszkvai börtönükből, nem szólva Wallenberg halálos kálváriájáról.

A hazatérő Carl Lutz további életútja két vágyon fut. A svájci külügyminisztérium teljes

mértékben mellőzi, még szóbeli beszámolót sem igényelnek budapesti tevékenységéről, később pedig közlik, hogy „túllépte hatáskörét”. Ugyanakkor 1946 decemberében a XXII. Ci-onista Kongresszus Baselban köszönetet mond a háború alatt végzett tevékenységéért, a megalakuló Izraelben, Haifában utcát neveznek el róla, s a Yad Vashemben két fa őrzi az egykori alkonzul és az őt mindenben segítő első felesége, Gertrud emlékét. A svájci kormány viszont nem járult hozzá ahhoz, hogy az amerikai kongresszusban 1948-ban elhangzott javaslat szerint a Szabadság Éremmel tüntessék ki, s akadályozták a Nobel-békedíjra történő jelölését is.

Carl Lutz 1975. február 12-én hunyt el, temetésén három nagykövetség, az izraeli, a magyar és az amerikai képviseltette magát, a svájci kormány nem küldött koszorút...

A kép teljességéhez tartozóan említjük meg, hogy Lutz második felesége a bajai származású Csányi Magda volt, aki követte őt a svájci „hivatalos közönybe”, s talán ezzel is függött össze a fiatalasszony tragikus öngyilkossága. Az első feleség, Gertrud nemrégiben halt meg: Tschuy könyvének bemutatója alkalmából televíziós beszélgetésre hívták meg, és a stúdióba menet, a taxiban – valószínűleg a hajdani emlékek felidézése kapcsán – végzetes szívromot kapott.

Röhrig Géza

ötsoros

*a feltámadás egyszerű dolog
semmi csinnadratta
csak megakadunk
mint noé szeme a messiáson
mikor a bárkát bezárta*